

© mittiprickteatern.se

röda Zora

av Kurt Held

LÄRARHANDLEDNING

Mittiprickteatern
Box 6071, 102 31 Stockholm
08-15 33 12 | info@mittiprickteatern.se | www.mittiprickteatern.se

LÄRARHANDLEDNING

För- och efterarbete

Om författaren Kurt Held

Det var främst genom Astrid Lindgrens personliga kontakter med Lisa Tetzner och hennes make Kurt Held som Rabén & Sjögrens förlag beslöt sig för att ge ut Kurt Helds ungdomsroman *Röda Zora*.

När *Röda Zora* kom ut på svenska 1954 väckte den stort intresse i barnlitterära krestar och rekommenderade till mera ” mogna ” unga läsare. I dåtidens välkammade svenska barnlitteratur ansågs de förvildade barnen i *Röda Zora* som smått omoraliska med sitt fria liv och sina stöldräder och man såg också med viss skepsis på bokens budskap med dess ”kommunistinfluerade prägel”, något som inte stod särskilt högt i kurs under det kalla krigets dagar.

I de flesta notiser i litterära uppslagsverk står det att *Röda Zora* handlar om en barnliga och social nöd i efterkrigstidens Jugoslavien. Vad man menar är inte tiden efter andra världskriget utan efter första.

Röda Zora kom ut i Schweiz 1941. Den bygger på författarens upplevelser under en vistelse i staden Senj på 1930-talet. Med egna ögon hade han sett föräldralösa och hemlösa barn driva omkring och leta efter mat för dagen och mött Zora la Rouguine (den rödhåriga).

Kurt Held var pseudonym för Kurt Kläber (1897-1959). I sin ungdom var han något av en kringvandrande trubadur (luta) med klassisk litteratur i bagaget. Han deltog i första världskriget som ung soldat och blev svårt sårad. Efter kriget arbetade han tidvis i verkstäder och industrier för att bättre lära känna arbetarklassens villkor. Han betecknade sig själv som en ”rättvisans yrkesrevolutionär” och kritiserade den bestående samhällsordningen. 1919 mötte han en kringvandrande sagoberätterska, Lisa Tetzner (1894-1963). De gifte sig 1924.

Det alltmer skärpta politiska läget i Tyskland med förföljelser mot judar och oliktankande gjorde situationen svår för de radikala makarna. Efter riksdagsbranden i Berlin 1933 arresterades Kurt Held som tillhörde de politiskt engagerade med radikalt sinnelag. Lisa Tetzner marscherade emellertid upp till Göring och viftade med en begäran från kulturminister Rust som uppskattade poeten Held. Han släpptes fri men makarna förstod att de måste gå i landsflykt. Kurt Held förklädde sig till privatcahufför åt en gammal dam och körde över gränsen till Tjeckoslovakien. Därefter sökte han sig till Schweiz där han förenades med Lisa Tetzner. De slog sig ner i kantonen Tessin, i en villa i Carona som blev något av ett centrum för landsflyktiga tyska författare. I Schweiz fick väl uppehållstillstånd men däremot skriv- och reseförbud.

Mellan Lisa Tetzner och Kurt Held existerade ett litterärt samarbete som gör det svårt att i många fall avgöra vem som skrivit vad, så mycket mer som deras stilar har närbesläktade drag. Klart är att Kurt Held gjorde utkastet till *Sotarpojken*, som handlar om hur fattiga bönder i kantonen Tessin på 1800-talet sålde sina barn som slavar till Milano, för att där utnyttjas intill dödens gräns i sotaryrket. Lisa Tetzner bearbetade uppslaget, förkortade det och gav ut det under sitt namn.

Efter sin vistelse i Jugoslavien gjorde Kurt Held ett utkast till en ny bok, *Röda Zora*, men Lisa Tetzner ville att han själv skulle fullborda den vilket skedde.

Om Uskokerna och staden Senj, där *Röda Zora* utspelar sig

Röda Zora utspelar sig i staden Senj vid kusten i norra Jugoslavien (nuvarande Kroatien), ungefär 20 mil sydväst om Zagreb. Staden som ligger nedanför det väldiga Velebit-massivet hade på 1930-talet omkring 3 000 invånare. Kurt Held var en omsorgsfull realistisk berättare med stor detaljtrohet. I hans bok lever 30-talets Senj åter upp. Trots att Senj blev svårt bombat under andra världskriget finns den dystra gamla borgen ovanför staden kvar.

Senj grundades några hundra år f Kr och var länge en romersk hamnstad. Storhetstiden inföll under medeltiden då Senj bla var huvudort för de sk uskokerna (efter det serb-kroatiska ordet *uskoci*, flykting, rymling).

Uskokerna, som Zora ser som sina förebilder, var landsflyktiga serber och kroater. Sedan turkarna erövrat Bosnien 1463, flydde uskokerna in på ungerskt område eller till kusten för att därifrån fortsätta kampen mot turkarna. En krigande gerilla som utmärkte sig genom oförvägna dåd och stor tapperhet. De hade sitt högkvarter just i Senj och en av deras kaptener, Ivan Lenkovic, lät uppföra den borg, i vilken Zora håller till, mellan åren 1538-1558. Nehaj-borgen (*nehaj* betyder ungefär frukta ej) angreps vid flera tillfällen av turkarna men utan resultat. Efter en strid mellan Österrike (som stödde uskokerna) och Venedig om uskokernas vilda framfart slöts slutligen fred. Uskokerna avväpnades och en österrikisk garnison kom till staden. Från och med det året, 1617, börjar Senjs nedgångsperiod.

Från uskokernas tid härstammar en mängd ballader och folksånger som besjunger deras bedrifter och tapperhet, och det är dem som Zora tänker på när hon kallar sig och de sina för uskoker.

Gatubarn

Ett gatubarn är en flicka eller pojke under 18 år som blivit övergiven, föräldralös eller tvingats lämna hemmet och därför måste bo på gatan. Gatubarn kallas också de barn som arbetar på gatan och återvänder hem på kvällen.

Det är svårt att säga hur många gatubarn det finns i världen, eftersom många lever i det fördolda och inte finns med i någon statistik. UNICEF uppskattar att det finns omkring 100 miljoner gatubarn. Av dessa lever cirka 40 miljoner i Latinamerika, 25-30 miljoner i Asien och 10 miljoner i Afrika. Resterande barn lever i storstäder i Nordamerika och Europa. Omställningen till marknadsekonomi i Östeuropa gjorde att antalet gatubarn i den regionen ökade dramatiskt under 90-talet.

De arbetar för att överleva

Majoriteten av barnen som lever på gatan är pojkar och vissa av gatubarnen är inte äldre än fem år. Barn lever oftast i gäng och söker till exempel skydd under broar, i övergivna hus och på billiga hotell. De överlever genom att arbeta som bland annat skoputsare eller godisförsäljare samt genom att tigga och stjäla. En del barn har sporadisk kontakt med sin familj och har ett hem de kan återvända till för ett mål mat eller skydd för natten. De spenderar dock sin mesta tid på gatan.

Varför lever barn på gatan?

Vissa barn tvingas att bo på gatan för att de inte har någon annanstans att ta vägen. För andra är gatulivet en flykt från till exempel misshandel, vanvård eller alkoholism i hemmet. Ytterligare några barn uppehåller sig på gatan för att få tiden att gå, för att komma bort en stund från ett trångt hem med många familjemedlemmar eller för att tjäna pengar till sitt eget, eller familjens, uppehälle.

Krig och naturkatastrofer är andra orsaker till att barn hamnar på gatan. Många barn tvingas fly hemifrån då de förlorat sina hem, föräldrar och anhöriga.

Under 90-talet gav hiv/aids-epidemin upphov till en stor del av ökningen av gatubarn.

Gemensamt för alla gatubarn är att de är en produkt av fattigdom, social misär samt brist på utbildning och möjligheter.

För mer information om gatubarn, se även:

UNICEF: www.unicef.se

Rädda barnen: www.rb.se

Streetkids International: www.streetkids.org

Amnesty International: www.amnesty.se

Oneworld International: www.oneworld.net

Human Rights Watch: www.hrw.org

Här följer några tips om hur du som lärare kan förbereda och sen efterarbeta teaterbesöket.

FÖRARBETE

Syfte med förarbetet :

- att öppna för olika tankar och associationer inför föreställningen
- att väcka lust, intresse och nyfikenhet för teater
- att påvisa hur viktig publiken är
- att betona att den egna upplevelsen är viktig

Du väljer naturligtvis själv vad du vill berätta om föreställningen innan ni ska se den men vår erfarenhet är att det oftast är bäst att inte berätta så mycket om själva innehållet. Däremot kan man gärna beröra pjäsens tema eller de yttre förutsättningarna för pjäsen. T ex att *Röda Zora* bygger på en bok, att den utspelar sig i Kroatien efter ett krig. Man kan berätta om författaren och om platsen.

Man kan berätta om hur en teaterproduktion arbetas fram, om de olika yrkesrollerna på en teater. Att allt man ser på scenen är valt utifrån vad man vill berätta: hur det ser ut, vilken musik det är, vad de gör på scenen etc.

EFTERARBETE

Syfte med efterarbetet:

- att fördjupa upplevelsen av föreställningen
- att gå igenom pjäsens handling och diskutera kring den
- att låta eleverna få tid och utrymme till att bli medvetna om vad de sett

Börja gärna med att diskutera pjäsen – det finns inget rätt eller fel sätt att se pjäsen, den egna upplevelsen är alltid den rätta.

Att samtala om:

- Återberätta pjäsen – är det speciella händelser, scener, personer man minns bäst och varför gör man i så fall det.
- Pjäsen utspelar sig för länge sen i ett annat land, men fanns det något ni kände igen er i?
- Skådespelarna spelade flera roller, hur var det tyckte ni?
- Pjäsen utspelar sig på många olika platser, hur märktes det?
- Under hur lång tid utspelade sig pjäsen?
- Kan barn ha det så här idag tror ni?
- Hur slutar pjäsen?
- Hur tror ni Zora, Branko, Nikolas och Duro har det ett år efter det pjäsen slutade?

Bild-, skriv- och dramaövningar:

Att *rita* och måla bilder från föreställningen är ett fantastiskt sätt att fördjupa upplevelsen. Vi får ofta bilder av eleverna och det är fantastiskt vad de ser och sen förmedlar. Om ni skickar bilderna vidare till oss, titta och diskutera dem i skolan först. Se hur de visar scenografi, ljussättning, hur de ibland ritar scener som inte utspelas men bara berättas om, hur de minns detaljer i kostym etc

Att *skriva*:

Skriv brev till någon av personerna i pjäsen.

Skriv någons dagbok:

Hur kände Branko när han kom till gänget?

Hur kände Duro det?

Hur kände Slata när hennes pappa fick en död hund och hela staden skrattade?

Spela olika scener ur föreställningen. Försök inte göra som i pjäsen utan hitta på eget.

- Torget när Branko tar fisken. Tyckte alla att han var en tjuv?
- Hur hade gänget det i borgen? Hur såg deras rum ut? Vad gjorde de? Diskutera och hitta på en scen.
- Spökscen.
Gänget säger: ”vi ses”, till varann i slutscenen, spela när de möts nästa gång, vad har de att berätta för varann.
- Heta stolen – en värderingsövning.
Alla stolar i en ring på golvet + en extra stol. Läraren läser olika påståenden, håller man med byter man plats. Håller man inte med eller är tveksam sitter man kvar. Efter att man bytt plats kan läraren fråga någon om varför man valde det ena eller det andra men värdera inte svaren. Det finns inget rätt eller fel, man kan också byta åsikt.
Börja med enkla påståenden:
  - jag har ett husdjur
  - jag brukar spela dataspel
  - jag tycker man kan ta hand om sig själv när man är 12 år
  - när man är 15 år
  - jag känner någon vars förälder dött
  - jag tycker att det är ok att ta mat om man är hungrig
  - jag tycker att det är ok om man tar från någon som är rik
  - jag gör ibland saker som jag inte vill
  - det är svårt att säga nej när kompisarna vill att man ska göra något som man inte har lust med
- 4 hörn – en värderingsövning:
Rummets 4 hörn representerar 4 olika svarsalternativ, 3 fasta och ett ”öppet” hörn för andra alternativ än de som presenteras. Läraren ställer en fråga och läser sen upp svarsalternativen. Alla startar samtidigt och ställer sig i det hörn som passar dem. Sen får varje grupp i hörnet prata om varför de valde just det hörnet. Efter det berättar de för de andra hörnen vad de pratat om. Viktigt här också att det finns inget rätt eller fel och att man närsomhelst kan byta åsikt.
Kan du tänka dig att leva som Zora och hennes gäng?
  - Absolut inte
  - En vecka kanske
  - Javisst
  - Öppet hörn

Är det skillnad på stöld och stöld?

- Nej en tjuv är en tjuv
- Om man är hungrig är det ok att ta lite mat
- Om man tar från någon som är rik och dum är det ok
- Öppet hörn

Om en kompis vill att du ska göra nåt du inte vill

- Gör jag det ändå för att inte verka feg
- Förklarar för honom varför jag inte tänker göra det
- Går därifrån
- Öppet hörn

Du kan själv hitta egna påstående utifrån pjäsen eller utifrån de diskussioner som uppstått.

Några lästips om barn och teater:

Att öppna nya världar – En handledning om att gå på teater med barn i förskola och skola,

av Riksteatern. Går att beställa på www.riksteatern.se/lararhandledning

I gränlandet mellan scen och publik. Nycklar till teater – med drama som metod,
av Jeanette Roos Sjöberg, Dalateatern 2000

Barndramatik och barndomsdiskurser,
av Karin Helander, Studentlitteratur Lund 2003